



# Toelatingsbeleid hoger onderwijs

IR. D. C. VAN INGEN

## Inleiding

Overziet men de discussie die in de afgelopen tien jaren over het vraagstuk van de toelating tot het hoger onderwijs is gevoerd, dan valt het fragmentarische van deze discussie op, en het feit dat weinig duidelijke beleidsconclusies zijn bereikt. Toch is het optreden van individuele vraag naar onderwijs die op onderdelen het aanbod overtreft gedurende deze periode in het wetenschappelijk onderwijs een vertrouwd verschijnsel geworden. Even vertrouwd als het reeds voor die tijd in het hoger beroepsonderwijs was. De toelatingsbeperkingen in het wetenschappelijk onderwijs zijn gebaseerd op de uit 1972 daterende Machtigingswet inschrijving studenten. In deze wet is bepaald dat voorzieningen van tijdelijke aard kunnen worden getroffen die de mogelijkheid bieden tot beperking van de inschrijving aan universiteiten en hogescholen in studierichtingen waar de beschikbare capaciteit dreigt te worden overschreden.

---

**Deze rubriek wordt verzorgd door  
het Instituut voor Onderzoek van  
Overheidsuitgaven.**

---

Wanneer deze tijdelijke voorzieningen een blijvend karakter beginnen te krijgen, rijst de vraag naar de criteria die ten aanzien van de capaciteit worden aangelegd. Dit is te meer van belang omdat verdergaande toelatingsbeperkingen worden overwogen. In een recente brief van de minister van Onderwijs en Wetenschappen aan de universiteiten wordt deze instellingen een verkleining van het studentenbestand in het vooruitzicht gesteld, onder meer doordat „in bepaalde studierichtingen minder studerende kunnen worden toegelaten” 1). Ook kan men zich afvragen hoe het niet geheel tegemoet komen aan de individuele vraag valt te rijmen met de vrijheid van onderwijskeuze. Daarbij is het van belang te bedenken dat de vraag naar onderwijs niet iets is dat autonoom tot stand komt. De omstandigheden waarin de vraag naar onderwijs zich manifesteert, zijn voor de overheid niet noodzakelijk gegeven. De overheid beïnvloedt door haar beleid de individuele vraag

op verscheidene terreinen. Het is mede gezien de vooruitzichten op de arbeidsmarkt in met name de kwartaire sector plausibel om de aanwezige beleidsinstrumenten op hun doelgerichtheid te toetsen.

In dit artikel wordt eerst een kort overzicht gegeven van de beleidsoverwegingen met betrekking tot capaciteitsplanning en toelatingsrestricties in het hoger onderwijs. Vervolgens komt de relatie aan de orde tussen instrumenten van regelgeving voor de toelating enerzijds en financiële instrumenten die bij de totstandkoming van de individuele vraag een rol kunnen spelen anderzijds. Te denken valt daarbij aan de numerus fixi respectievelijk collegelden, studiefinanciering en inkomens van afgestudeerden, voor zover de overheid bij de vorming van deze inkomens is betrokken.

## Toelatingsbeperkingen

In de Wet Wetenschappelijk Onderwijs is bepaald dat de toegang tot de universiteiten open staat voor ieder die in het bezit is van een daartoe kwalificerend diploma. Het betreffende wetsartikel kan naar de letter niet zo worden gelezen dat toelatingsbeperkingen aan afzonderlijke studierichtingen zijn uitgesloten, maar is tot het begin van de jaren zeventig wel op die wijze opgevat. In algemene zin is de mogelijkheid van structurele toelatingsbeperkingen belicht in de beleidsnota *Hoger onderwijs in de toekomst*, zij het dat de betreffende uiteenzettingen beknopt zijn waardoor alternatieven voor fysieke toelatingsrestricties onvoldoende uit de verf komen 2). De nota is overigens een eerste aanzet tot integratie van het wetenschappelijk onderwijs en het hoger beroepsonderwijs tot een geheel van samenhangende voorzieningen op het terrein van het hoger onderwijs. In het hoger beroepsonderwijs zijn vanouds toelatingsbeperkingen van kracht. Voor de toelating zijn geen uniforme criteria; de betreffende beslissingen zijn bij de wet

---

1) Zie *Nederlandse Staatscourant*, nr. 221, 19 november 1981, blz. 1.

2) *Hoger onderwijs in de toekomst*, Tweede Kamer, zitting 1975-1976, 13 733, nrs. 1-2.

aan het bevoegd gezag overgelaten. Voor eventuele toepassing van structurele toelatingsbeperkingen komen volgens de nota die onderwijsprogramma's in aanmerking die een opleiding geven voor specifieke beroepen zonder veel substitutiemogelijkheden met andere beroepen. Aan beperkingen zou vooral kunnen worden gedacht als de kosten per afgestudeerde het gemiddelde in het hoger onderwijs aanzienlijk overtreffen. De toelating tot deze onderwijsprogramma's zou moeten worden afgestemd op de vraag van de arbeidsmarkt. Indien voor een deel van de aankomende afgestudeerden werkloosheid dreigt, zou dit volgens de nota ook kunnen gelden voor programma's die niet bijzonder duur zijn, maar wel een opleiding bieden voor beroepen zonder noemenswaardige substitutiemogelijkheden. Als argumenten worden genoemd het vermijden van teleurstelling voor de betrokkenen afgestudeerden, en van ondoelmatige besteding van middelen. Zoals uit de nota blijkt wordt bedoeld op substitutiemogelijkheden tussen beroepen met een ongeveer gelijkwaardig kwalificatieniveau.

Onlangs zijn door de ambtelijke werkgroep Heroverweging Personeels-Voorziening Kwartaire Sector naar aanleiding van studies door het Centraal Planbureau (CPB) en het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) toelatingsbeperkingen bepleit voor specifiek kwartair gerichte opleidingen 3). In het door de beide planbureaus ten behoeve van de kabinetsformatie opgestelde *Memorandum planvorming kwartaire sector* worden aanzienlijke aanbodoverschotten van (semi-)hoger opgeleiden voorspeld in de deelsectoren gezondheidszorg, onderwijs, maatschappelijke dienstverlening en sociaal-cultureel werk. Ook in de Wet twee-fasenstructuur wetenschappelijk onderwijs is sprake van toelatingsbeperkingen. Voor het eerst is hier met betrekking tot het hoger onderwijs in de wet een algemene omschrijving gegeven

van criteria voor capaciteitsplanning. Bij het verstrekken (door de minister) van zogenaamde verklaringen van bekostiging van tweede-faseopleidingen kan volgens deze wet rekening worden gehouden met de belangstelling dan wel de te verwachten belangstelling van studenten, de maatschappelijke behoefte aan afgestudeerden van de desbetreffende studierichting of opleiding van de tweede fase, de behoefte aan wetenschappelijk onderzoek, alsmede de per universiteit beschikbare capaciteit, en regionale gezichtspunten 4).

In commentaren op de nota *Hoger onderwijs in de toekomst* zijn destijds kritische kanttekeningen geplaatst bij de wenselijkheid en de mogelijkheid van op de arbeidsmarktontwikkelingen afgestemde toelating 5). Gewezen wordt op de onzekerheid van prognoses van de vraag naar afgestudeerden en op de rol van het overheidsbeleid met betrekking tot deze prognoses. Daarnaast wordt de aandacht gevestigd op het onmiskenbare feit dat de individuele vraag naar onderwijs en de vraag naar afgestudeerden op de arbeidsmarkt in het algemeen niet onafhankelijk van elkaar tot stand komen. Over het eerste merken SCP en CPB op: „De algemene bezwaren tegen numerici clausi — op grond van de onvoorspelbaarheid of de grote marge van onzekerheid van ramingen van de behoefte aan mankracht— doen zich voor specifiek kwartair opgeleiden minder voor. Een stringent toelatingsbeleid voor de betreffende opleidingen is — bij een aanvaarding van een sturing van de kwartaire sector — een logische consequentie” 6). In de hierop aansluitende aanbevelingen van de genoemde werkgroep gaat het duidelijk om toelatingsbeperkingen op basis van normatieve vraagstukken en is de bedoeling het voorkomen van werkloosheid. In de Wet twee-fasenstructuur is — zij het impliciet — ook de mogelijkheid van andere

vormen van „manpower planning” open gelaten.

## Regulering van de vraag

Alleen al door het feit dat het merendeel van de hoger opgeleiden in de kwartaire sector werkzaam is, ligt het voor de hand dat de overheid bij de afstemming van vraag en aanbod een hoofdrol zal spelen. In 1977 vervulde 66% van het aantal in Nederland werkzame semi-hoger opgeleiden een functie in de kwartaire sector. Voor de hoger opgeleiden was dit percentage 72 7). De onderstaande tabel illustreert dit voor de verschillende studierichtingen/opleidingen.

Als men zich afvraagt over welke middelen de overheid beschikt om de vraag naar onderwijs naar omvang en samenstelling te beïnvloeden, dan is enig inzicht vereist in de factoren die deze vraag bepalen. Voor Nederland is de kennis op dit terrein niet erg groot. Beperkt men zich tot de objectieve of de min of meer objectievebare factoren, dan kunnen wel enkele aannemelijke hypothesen worden geformuleerd. Bij voorbeeld dat werkloosheid onder hoger opgeleiden de vraag naar het betreffende onderwijs doet afnemen. Daarbij kan worden aangetekend dat het voor de aspirant-studenten soms nogal moeilijk te bevroeden is of de in een bepaalde deelsector optredende werkloosheid al dan niet structureel is, waardoor er een aanzienlijke tijdsvertraging in de vraagreactie kan zitten. Wint echter onder hen de overtuiging terrein dat dit het geval is, dan kan de reactie nogal heftig zijn. Een plotseling teruglopen van de belangstelling kan bij de onderwijsinstellingen tot onderbezetting van de aanwezige capaciteit leiden, zoals in het verleden onder andere bij de chemici is gebleken. Dat dit niet altijd gebeurt, blijkt in het vakgebied van de sociologie waar al heel lang relatief hoge werkloosheidspercentages optreden.

Een tweede hypothese betreft de invloed van de inkomens van afgestudeer-

Tabel. Semi-hoger en hoger opgeleiden in kwartaire sector naar richting in 1977

	Hoger beroepsonderwijs			Wetenschappelijk onderwijs	
	beroepsbevolking (× 1.000)	aandeel van de kwartaire sector (in procenten)		aandeel van de beroepsbevolking (× 1.000)	kwartaire sector (in procenten)
Technisch .....	101,8	32	Medisch .....	27,3	98*
Agrarisch .....	7,3	38	Literair-filosofisch .....	32,8	82*
Economisch/administratief .....	14,6	23	Sociaal-psychologisch .....	10,8	90*
Paramedisch .....	11	95*	Economisch-juridisch .....	26,6	47
Sociaal-cultureel .....	32,3	82*	Technisch-agrarisch .....	16,3	44
Didactisch .....	177,6	82*	Overig .....	0,9	11
Kunst .....	20,2	72*			
Overig .....	36,1	67			
Totaal .....	400,9	66	Totaal .....	114,7	72

Bron: CPB/SCP; de met een asterisk aangemerkte percentages behoren tot de opleidingen die worden aangemerkt als specifiek kwartair gericht.

4) *Ontwerp van Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs 1981*, Tweede kamer, zitting 1980-1981, 16802, nrs. 1-2, art. 181 lid 3.

5) Zie o.a. Federatie Nederlandse Vakbeweging, *Commentaar op de beleidsnota Hoger onderwijs in de toekomst*, Amsterdam 1976.

6) *Heroverweging collectieve uitgaven*, Tweede Kamer, zitting 1980-1981, 16625, nr. 5, *Memorandum planvorming kwartaire sector*, blz. 25.

7) Deze cijfers en de cijfers in de tabel zijn ter beschikking gesteld door Centraal Planbureau en Sociaal Cultureel Planbureau. De SCP/CPB-publicatie *Arbeidsaanbod ten behoeve van de kwartaire sector in de jaren tachtig; project personeelsvoorziening kwartaire sector*, bulletin nr. 3, verschijnt binnenkort.

8) Zie bij voorbeeld J. Bishop, The effect of public policies on the demand for education, *Journal of Human Resources*, zomer 1977, jg. 12, nr. 3, blz. 285-307.

den. Als een aspirant-student zowel belangstelling heeft voor opleiding A als voor opleiding B maar een voorkeur heeft voor A, dan zal het gemiddelde inkomen in de beroepen waartoe opleiding B toegang verschaft aanzienlijk hoger moeten zijn dan het gemiddelde voor opleiding A, wil dit verschil tot gevolg hebben dat het individu opleiding B kiest. Dit zal des te meer zo zijn, naarmate de relatieve voorkeur voor A groter is, en naarmate de gemiddelde inkomens m.b.t. A en B hoger zijn. Het inkomensverschil zal vrij groot moeten zijn om überhaupt te worden opgemerkt; de tijdsafstand tussen moment van studiekeuze en moment van afstuderen speelt daarbij ook een belangrijke rol. Er kan bovendien veel ruis in het signaal zitten door de spreiding van de inkomens binnen de beroepen.

Een derde hypothese betreft de gevolgen van de eigen bijdrage van onderwijsdeelnemers in de kosten van het onderwijs. Uit onderzoek blijkt dat een hogere eigen bijdrage op de korte termijn de vraag naar onderwijs doet afnemen. De vraagvermindering is groter naarmate studie-aanleg en motivatie geringer zijn, en eveneens groter voor aspirant-studenten uit de minder bemiddelde milieus 8). De gegevens kunnen — betrokken op de Nederlandse situatie — echter een overdreven beeld geven van de omvang van de vraagreacties wegens het feit dat Amerikaanse universiteiten in tegenstelling tot de onze in een verhouding van (prijs)concurrentie tot elkaar staan. Ook het ontbreken van adequate studiefinancieringsmogelijkheden kan vooral voor degenen uit de relatief minder bemiddelde milieus tot grotere vraagvermindering leiden.

Kijken we nu naar de manieren waarop de overheid de vraag naar omvang en samenstelling kan beïnvloeden. De eerste mogelijkheid is het op hun beloop laten van de aanbodoverschotten zonder verruiming van het aantal arbeidsplaatsen in de kwartaire sector, zonder numerus fixi in te stellen, en zonder verhoging van de eigen bijdrage in de kosten van het onderwijs. Het nadeel van deze manier hebben we in het voorafgaande gezien: tijdsvertraging van de vraagreactie en het gevaar van destabilisering. Een tweede mogelijkheid is gelegen in aanpassing van de loonstructuur in die zin dat op het terrein van kwartaire-sectorberoepen waar sprake is van aanbodoverschotten de lonen minder stijgen dan elders. Positief hierin is het in overeenstemming brengen van de beloningsveranderingen met de klaarblijkelijk gewijzigde schaarsteverhoudingen. Als het zou lukken dergelijke aanpassingen — tegen monopolistische tendenzen in — te bewerkstelligen, zal dat in de praktijk waarschijnlijk gepaard gaan met een uitbreiding van het aantal arbeidsplaatsen in de desbetreffende deelsectoren. Dat is op zich goed voor de werkgelegenheid, maar deze mogelijkheid kan aan beper-

kingen onderhevig zijn die voortvloeien uit de wenselijkheid om het aanbod van hooggekwalificeerde arbeid in de richting van de produktiefste sectoren van de economie te leiden.

Welke gevolgen de bovengeschetste aanpassingen zullen hebben voor de vraag naar het betreffende kwartair gerichte onderwijs is moeilijk aan te geven. De lagere beloning zou een remmend effect op deze vraag kunnen hebben; de vergroting van het aantal arbeidsplaatsen echter niet. De effectiviteit van deze wijze van regulering moet niet al te hoog worden aangeslagen. De inkomensdifferentiatie tussen de verschillende deelsectoren zal waarschijnlijk groot moeten zijn, willen zij het gewenste effect sorteren. Omdat het niet realistisch is te veronderstellen dat dergelijke verschillen eensklaps kunnen worden aangebracht, hebben we ook hier te rekenen met aanzienlijke tijdsvertragingen in de vraagreacties.

Een derde mogelijkheid om de vraag naar onderwijs te beïnvloeden, is de eigen bijdrage in de kosten van het onderwijs, die dan niet — zoals tot nu toe gebruikelijk is — als een rudiment van de markt zou kunnen worden gezien, maar als een beleidsinstrument waarmee (beperkte) sturing kan worden gerealiseerd. Een recent rapport van het Instituut voor Onderzoek van Overheidsuitgaven bevat de aanbeveling de eigen bijdrage niet alleen te verhogen maar in de eerste aanleg ook te relateren aan de opleidingskosten. Een andere aanbeveling is van deze algemene regel af te wijken als overwegingen ten aanzien van de arbeidsmarkt daartoe aanleiding geven 9).

Vergelijken we deze drie mogelijkheden met de numerus fixus dan dient in de eerste plaats te worden vastgesteld dat van de onderscheiden instrumenten wel de richting van de effecten op de vraag naar onderwijs kan worden aangegeven, maar niet de orde van grootte. Numeri fixi voor kwartair gerichte opleidingen kunnen wellicht verdedigd worden als een tijdelijke oplossing, ten einde verdere scheefgroei van de verhoudingen te voorkomen. Bedacht zij daarbij dat deze restricties een verschuiving tot gevolg zullen hebben naar niet-kwartair gerichte opleidingen. Niet alleen zijn daaronder opleidingen die relatief duur zijn, maar ook het volgende is van belang. Zouden numerus fixi in sociaal-culturele richtingen van het wetenschappelijk onderwijs worden ingesteld dan ligt een zekere overloop naar richtingen als economie en rechten in de lijn der verwachtingen. Nu wil het toeval dat dit jaar ook in de rechtenfaculteit een numerus fixus van kracht is. Dreigt de vraag naar de rechtenstudie het aanbod blijvend te gaan overschrijden dan komt de overheid in moeilijkheden bij de toch al niet erg overtuigende verantwoording van de studentenstops. Het betreft hier immers een opleiding die noch duur is, noch specifiek kwartair gericht is, noch opleidt

voor een beroep met geringe substitutiemogelijkheden. In verband met het voorgaande zouden aanvullende maatregelen nodig zijn om de tijdelijkheid van de bovengenoemde oplossing te waarborgen. Daarbij komt in de eerste plaats verhoging van de eigen bijdrage in aanmerking. Evenals met de numerus fixus kan met behulp van de hoogte van de eigen bijdrage door de overheid worden geanticipeerd op toekomstige ontwikkelingen. Het is zinvol beide instrumenten ook op andere punten met elkaar te vergelijken.

### Numerus fixus en eigen bijdrage

Bij het aanleggen van fysieke toelatingsbeperkingen moeten criteria voor toelating worden gevonden. Het systeem van gewogen loting dat in de numerusfixusopleidingen wordt toegepast, is het resultaat van een politiek compromis tussen voorstanders van ongewogen loting en voorstanders van selectie op basis van eindexamencijfers. Beide systemen hebben nadelen. Bij loting valt een aantal kandidaten af die meer gemotiveerd zijn of meer aanleg hebben voor de desbetreffende studie dan een deel van de toegelatenen.

Een nadeel van selectie op basis van eindexamencijfers is de geringe correlatie van deze cijfers met studieresultaten in de meeste richtingen van wetenschappelijk onderwijs waarvoor een numerus fixus van kracht is; evenmin met de kwaliteit van de beroepsbeoefening daarop volgend. Het is, om een voorbeeld te noemen, bij de studierichting medicijnen niet duidelijk waarom een bolleboos in de bèta-vakken bij wie de voorkeur voor een bèta-studierichting niet ver verwijderd is van de eerste voorkeur, voorrang zou moeten krijgen boven iemand die een sterke eerste voorkeur voor de medicijnenstudie heeft.

Beide methoden leiden uit welvaarts-theoretisch oogpunt tot inefficiënte uitkomsten. Beide methoden zijn aangevochten op grond van rechtvaardigheidsoverwegingen, zij het uit verschillende invalshoeken. In het systeem van gewogen loting zijn beide nadelen gecombineerd en iets afgezwakt, maar niet weggenomen. De toepassing van dit systeem zou geen problemen opleveren als alle kandidaten belangstelling zouden hebben voor meer dan 1 à 2 studierichtingen en als bovendien de relatieve

8) Zie bij voorbeeld J. Bishop, *The effect of public policies on the demand for education*, *Journal of Human Resources*, zomer 1977, XII 3, blz. 285-307

9) J. de Boer en D. C. van Ingen, *Een prijs voor onderwijs deel 2, voorstel tot een gedifferentieerd stelsel van eigen bijdragen*, Instituut voor Onderzoek van Overheidsuitgaven, 's Gravenhage, 1981.

voorkeuren voor deze studies niet sterk zouden uiteenlopen. Geen problemen zouden er met andere woorden zijn, als degenen die niet tot een bepaalde studierichting of opleiding worden toegelaten alle begrip hebben voor het feit dat de betreffende deur voor hen gesloten is, en in reactie daarop even zo vrolijk een andere studierichting of opleiding kiezen. Er ontstaan wel problemen als een en ander bij de betrokkenen leidt tot negatieve gedragsreacties. Het moet niet moeilijk zijn om bij de betrokkenen na te gaan hoe deze vork precies in de steel zit.

Ongeacht de wijze van toelating kan de numerus fixus ook uit verdelingsoogpunt tot ongewenste situaties leiden. De beroepsgroep waartoe de opleiding voert, vormt bij stringente sturing van het aanbod een van overheidswege gesanctioneerde „closed shop”. Door het goeddeels ontbreken van enige risico's die voor studenten in de open studierichtingen van toepassing zijn, bij voorbeeld werkloosheid of een lager inkomen dan voorzien, komen de toegelatenen in een relatief bevoorrechte positie terecht. Dit is zeker het geval ten opzichte van de uitgelotenen die geen andere studie willen volgen of die mogelijk zonder veel enthousiasme aan een studie van de tweede voorkeur beginnen. Een eigen bijdrage van de onderwijsdeelnemers in de onderwijskosten kan daarom ook in de numerus-fixusopleiding zeker wel een verdelingsfunctie hebben. Voor het vragen van een eigen bijdrage is in deze gevallen nog een ander motief aan te voeren. Al vervult de eigen bijdrage bij de numerus-fixusopleidingen geen allocatiefunctie bij de bepaling van de *effectieve* vraag, zij kan wèl een belangrijke rol spelen bij het terugdringen van de *onvervulde* vraag naar de betreffende opleidingen. Op die manier worden de sociale kosten van de numerus fixus beperkt en tevens de eigenaardige tegenstrijdigheid van enerzijds financiële vraagstimulering door hoge subsidiëring en anderzijds afremming van de vraag door fysieke toelatingsrestricties ten dele weggewerkt. Daarbij wordt de wat ruimere financiële armslag die de overheid krijgt door de financieringsfunctie van de eigen bijdrage nog buiten beschouwing gelaten. Deze functie geldt ook voor de eigen bijdragen in de kosten van de opleidingen met open toegang.

Hogere eigen bijdragen van onderwijsdeelnemers/afgestudeerden in de opleidingskosten leiden tot een situatie waarin bij de onderwijsdeelnemers een afweging van kosten en baten ten gevolge van het onderwijs meer dan nu een rol gaat spelen. Een grotere mate van oriëntatie op toekomstige beroepsbeoefening kan daarvan een nevengevolg zijn. Bij sturing met behulp van eigen bijdragen is de onderwijsdeelname het resultaat van een samenspel van besluiten van individuele (aspirant-)onderwijsdeelnemers en de overheid, terwijl bij de

numerus-fixusopleiding de nadruk ligt op de besluitvorming door de overheid. In tegenstelling tot de *numerus fixus* creëert deze wijze van sturing een open situatie, in die zin dat het individu de toekomstige beroepsmogelijkheden voor zichzelf anders kan beoordelen — en naar dat oordeel kan handelen — dan de overheid voor de betreffende groep onderwijsdeelnemers in zijn totaliteit.

In het licht van het voorgaande verdienen imperfecties op de markt voor studiefinancieringsmogelijkheden alle aandacht. Een hogere eigen bijdrage maakt de financieringsbehoefte van de student groter. De overheid beschikt in het stelsel van studiefinanciering over een instrument dat bij uitstek geschikt is om deze imperfecties te ondervangen. Niet vergeten mag worden dat op het ogenblik een stelsel aanwezig is dat veel — veel meer dan de lage collegegelden — heeft bijgedragen tot de externe democratisering van het hoger onderwijs. Het is echter op verscheidene punten voor verbetering (vereenvoudiging, modernisering) vatbaar.

De door de *ex-bewindslieden* Klein en Pais, die hier voor het gemak in één adem worden genoemd, opgestelde plannen bieden daartoe wezenlijke aanknopingspunten. Van hogere eigen bijdragen moet op de kortere termijn wel een vermindering van de vraag naar hoger onderwijs worden verwacht. Op de langere termijn behoeft de toegankelijkheid niet noemenswaardig onder hoge eigen bijdragen te leiden, wanneer na een eventuele vergroting van de relatieve schaarste op de arbeidsmarkt voor hoger opgeleiden de vraag weer aantrekt. Natuurlijk kan ook worden gewezen op de situatie in de Verenigde Staten waar hoge eigen bijdragen samengaan met zeer hoge deelnemingspercentages aan het hoger onderwijs. Op langere termijn kunnen de eigen bijdragen ook meehelpen aan het bieden van de financiële armslag voor de verwezenlijking van de hier te lande nagestreefde verdere differentiatie van het pakket van voorzieningen van hoger onderwijs 10).

## Slot

In vogelvlucht zijn in dit artikel enkele van de belangrijkste beleidsinstrumenten de revue gepasseerd die de mogelijk-

heid bieden tot sturing met het oog op de arbeidsmarktcomponent van de doelstellingen van het hoger onderwijs. Numeri *fixi* en eigen bijdragen van onderwijsdeelnemers en afgestudeerden in de opleidingskosten komen daarbij relatief als het effectiefst naar voren. Beïnvloeding van de vraag naar hoger onderwijs door middel van aanpassingen van de loonstructuren in de kwartaire sector is voor de langere termijn niet van belang ontbloomd, maar is voor de kortere termijn waarschijnlijk ontoereikend. Een praktische reden daarvan is de logheid van het desbetreffende sturingsinstrumentarium, alsmede het feit dat de overheid de inkomens in de kwartaire sector slechts ten dele in haar greep heeft 11). De differentiatie van de loonstructuren naar beroep zal waarschijnlijk vrij groot moeten zijn om effectief te kunnen zijn. Dit maakt dat dergelijke aanpassingen voor op de kortere termijn gerichte sturing van de vraag naar onderwijs minder geschikt zijn. Hiermee is overigens niet gesteld dat de genoemde aanpassingen niet zinvol zouden zijn. Wat betreft beïnvloeding van de vraag naar onderwijs mag men er alleen niet teveel van verwachten. Aan de *numerus fixus* kunnen belangrijke nadelen zijn verbonden door het optreden van sociale kosten die verband houden met de beperking van de vrijheid van onderwijskeuze. Dit is te meer het geval omdat de *numerus fixus* zich bij de vigerende budgettaire krapte als een olievlek kan verspreiden. Toch kan zij als tijdelijke maatregel noodzakelijk worden geacht. Eigen bijdragen in de opleidingskosten kunnen de nadelen van fysieke toelatingsbeperkingen mitigeren.

## D. C. van Ingen

10) In verband met de collegegelden moet worden nagegaan welke beleidsruimte het in 1978 wettelijk vastgestelde recht op onderwijs (*Staatsblad* 624) biedt. Blijkens de recente collegegeldmaatregelen ten aanzien van het HBO is deze beleidsruimte vrij groot. De interpretatie van dit recht is trouwens een aparte economisch-juridische beschouwing waard, mede gezien het feit dat het denken over dit probleem van — vooral — de profijtrapporten van het SCP snel is geëvolueerd.

11) Zie ook D. C. van Ingen en P. J. M. Wilms, Heroverweging kwartaire sector: Dubbel en dwars, *Openbare Uitgaven*, 1981, nr. 5.